

УДК 159.923.2"364"

DOI: 10.31732/2663-2209-2024-76-409-415

ГОТОВНІСТЬ ДО МАТЕРИНСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ: ПСИХОЛОГІЧНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ

Наталія Шматко

Аспірант кафедри психології, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна, e-mail: ShmatkoNS@krok.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-4476-0488>

READINESS FOR MOTHERHOOD IN WARTIME: PSYCHOLOGICAL AND SOCIO-CULTURAL ASPECTS

Natalia Shmatko

PhD student, Department of Psychology, University of Economics and Law "KROK", Kyiv, Ukraine, e-mail: ShmatkoNS@krok.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-4476-0488>

Анотація. В даній статті здійснено теоретичний аналіз концепції готовності до материнства, з акцентом на психологічні, соціокультурні та психосоціальні аспекти цього феномену, які набувають особливої значущості в умовах військових конфліктів та кризових ситуацій. Зокрема, розглянуто взаємозв'язок між ціннісними орієнтаціями та готовністю до материнства, що є важливим чинником, який визначає не лише особисті переконання жінок, а й їхню здатність адаптуватися до нових умов життя. Враховано також вплив соціокультурних та емоційних чинників, що здатні змінювати психологічну стійкість жінок під час війни, впливаючи на рівень готовності до материнства.

В статті показано, що цінності, як загальні культурні та соціальні принципи, створюють основу для формування індивідуальних ціннісних орієнтацій, що, в свою чергу, визначають специфічні переконання та поведінкові установки жінок. Таким чином, ціннісні орієнтації впливають на рішення жінок щодо материнства, допомагаючи їм знайти сенс життя і напрямки руху у кризових ситуаціях.

У статті також розглядаються різноманітні міждисциплінарні підходи, такі як психологічний, соціологічний, культурологічний та філософський, які дозволяють глибше зрозуміти вплив соціокультурних чинників на готовність до материнства. Кожен з цих підходів дає унікальну перспективу для аналізу, що сприяє більш комплексному розумінню складних психологічних процесів, які визначають рівень готовності жінок до материнства в умовах війни. Феномен материнства в даній статті розглядається як багатовимірне явище, що охоплює не лише біологічні та соціальні чинники, а й культурні та духовні аспекти. Цей підхід є важливим для глибшого розуміння механізмів формування готовності до материнства в складних життєвих умовах, а також для розвитку теоретичних і практичних підходів у психології, соціології та соціальній роботі, що сприятиме підтримці жінок у складних соціальних умовах, зокрема, в умовах війни, наданню психологічної допомоги та формуванню стійкості до стресу в екстремальних ситуаціях.

Ключові слова: материнство, психологічна готовність, психологічна стійкість, готовність до материнства, психологічний вплив війни, цінності, ціннісні орієнтації, феномен материнства.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 11

Abstract. This article presents a theoretical analysis of the concept of readiness for motherhood in wartime, with a focus on the psychological, sociocultural, and psychosocial aspects of this phenomenon, which become particularly significant in the context of military conflicts and crisis situations. Specifically, the relationship between value orientations and readiness for motherhood is explored, as it is an important factor that determines not only women's personal beliefs but also their ability to adapt to new life conditions. The influence of sociocultural and emotional factors, which can alter women's psychological resilience during war, impacting their level of readiness for motherhood, is also taken into account.

The article demonstrates that values, as general cultural and social principles, form the foundation for the development of individual value orientations, which, in turn, determine specific beliefs and behavioral attitudes of women. Value orientations influence women's decisions regarding motherhood, helping them find meaning and direction in crisis situations.

The article also examines various interdisciplinary approaches, such as psychological, sociological, cultural, and philosophical, which provide a deeper understanding of the influence of sociocultural factors on readiness for motherhood. Each of these approaches offers a unique perspective for analysis, contributing to a more comprehensive understanding of the complex psychological processes that determine women's readiness for motherhood in wartime. The phenomenon of motherhood in this article is viewed as a multidimensional phenomenon, encompassing not only biological and social factors but also cultural and spiritual aspects. This approach is crucial for a deeper understanding of the mechanisms that form readiness for motherhood in difficult life circumstances, as well as for the development of

theoretical and practical approaches in psychology, sociology, and social work. These approaches will support women in challenging social conditions and during wartime, particularly in providing psychological assistance and fostering resilience to stress in extreme situations.

Keywords: *motherhood, psychological readiness, psychological resilience, readiness for motherhood, psychological impact of war, values, value orientations, the phenomenon of motherhood.*

Formulas: 0, figures: 0, tables: 0, references: 11

Постановка проблеми. Соціальні та політичні зміни, які переживає сучасна Україна, перебуваючи у стані війни, значно впливають на розуміння материнства як феномену і тих чинників, які впливають на формування готовності до материнства. Якщо в минулому це явище часто трактувалося як основа збереження соціальних і культурних традицій, то сьогодні його роль зазнала значних змін. В умовах збройного конфлікту питання материнства набуває особливого значення, коли з'являється необхідність адаптуватися до нових реалій, де духовний контекст феномена материнства набуває особливої ваги. З одного боку, материнство часто сприймається як біологічна функція, з іншого – як глибоко духовний акт, що визначає розвиток нації. Проте існуючі підходи до вивчення цього явища часто обмежуються лише соціально-біологічними аспектами, залишаючи поза увагою культурні та духовні цінності, які є важливими в контексті вивчення готовності до материнства. Особливо важливо дослідити це питання в контексті психологічного впливу війни на готовність до материнства, що вимагає комплексного підходу, здатного поєднати всі ці виміри та забезпечити більш повне осмислення готовності до материнства в екстремальних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження феномену материнства та психологічної готовності до материнства в умовах сучасного суспільства займають важливе місце у науковій літературі. Вивченням цього питання активно займалися науковці в різних галузях психології, соціології, культурології та філософії, оскільки материнство є багатограним процесом, що впливає на різні сфери життя жінки, сім'ї та

суспільства в цілому. Актуальність проблеми готовності до материнства в умовах воєнного стану підкріплюється значним науковим інтересом до різних аспектів материнства: від соціальних і культурних до духовних та психологічних. Так, в психології феномен материнства в своїх роботах в різний час досліджували такі зарубіжні вчені, як Дж. Боулбі, Д. Віннікотт, Е. Еріксон, М. Кляйн, М. Маллер, А. Фрейд, З. Фрейд, К. Хорні та інші.

Проблема готовності до материнства також розглядалася з різних точок зору в дослідженнях українських науковців: Є. Кушнір (Темпоральні особливості жінок з різним ступенем психологічної готовності до материнства), С. Канюка (Формування толерантності жінок різного віку як умови їх психологічної готовності до майбутнього материнства), Н. Шмілик (Психологічні особливості становлення суб'єктивної готовності до материнства вагітних жінок), М. Ващук (Порушення формування психологічної готовності до материнства як чинник психологічної дезадаптації у жінок із безпліддям), Н. Дармостук (Статорольові чинники формування психологічної готовності до материнства студентів), О. Проскурняк (Психологічна структура та особливості прояву феномену готовності до материнства), Н. Даниленко (Формування психологічної готовності жінки до материнства).

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Попри значний обсяг наукових досліджень, багато з яких розглядають материнство переважно з точки зору біосоціального підходу, питання сприйняття материнства як культурно-духовної цінності залишається недостатньо дослідженим. Однак саме ця перспектива має важливе значення в контексті вивчення

готовності до материнства в умовах війни, оскільки сприйняття материнства крізь духовний аспект може суттєво впливати на психологічну стійкість жінок у складних обставинах. Тому розширення досліджень у цьому напрямі є необхідним для більш глибокого розуміння готовності до материнства в умовах сучасного воєнного стресу.

Формулювання цілей статті.

Метою цієї статті є дослідження материнства як багатовимірного явища, що охоплює не лише біологічні та соціальні чинники, а й культурні та духовні аспекти, зокрема в умовах війни. Стаття прагне показати, що саме такий підхід є важливим для глибшого розуміння механізмів формування готовності до материнства в складних життєвих умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Протягом довгих років в історії України та світовій історії загалом, першорядна цінність сім'ї, а отже батьківства та материнства також, не піддавалась сумнівам. Красу материнства оспівували та увіковічували в своїх творах філософи, поети та художники, і саме з материнством асоціювали саму можливість накопичення, збереження та передачі культурних цінностей різних народів. В той же час, значимі події XXI століття, а саме швидкий розвиток науки та технологій, що відкривав шлях до нових можливостей самореалізації як чоловікам, так і жінкам, сприяв витісненню сімейних цінностей з домінуючих позицій, і, як результат, спровокував виникнення кризи розуміння материнства як вищої духовної цінності.

В наукових дослідженнях цього часу можна зустріти дуже різні визначення поняття материнства. Так, як згадують в своїй статті Т. Дегтяренко та М. Буряк, відомий лінгвістичний словник С. Ожегова визначає материнство як фізіологічний стан організму жінки в період вагітності, пологів та годування дитини, а сексологічний словник трактує материнство як функцію

жіночого організму, яка включає біологічні та соціальні компоненти, і є спрямованою на продовження людського роду. Італійський психолог А. Менегетті зводить всю сутність материнства лише до виконання жінкою завченої з дитинства ролі та функції, а соціальний психолог В. Брутман трактує поняття материнства як одну з багатьох соціальних ролей, що їх в своєму житті виконує жінка, опираючись на суспільні норми (Дегтяренко & Буряк, 2016).

Такий погляд на материнство звужує його сприйняття виключно до біосоціальної функції, що ґрунтується на інстинкті розмноження, і породжує багато запитань стосовно різних аспектів готовності до материнства, і, перш за все, щодо психологічного впливу війни на готовність народжувати дітей в такі буремні часи.

Адже з точки зору фізіології, будь-який організм, що знаходиться в потенційно небезпечній для життя та здоров'я ситуації, якою однозначно є війна, пріоритизує інстинкт виживання перед інстинктом відтворення. В той же час, світова історія показує, що кожна країна, яка переживала часи війни, поруч із показниками смертності також мала показники народжуваності: переважно низькі під час війни, зі стрімкою динамікою після її завершення. Постає питання: що, окрім біологічного інстинкту та соціальних очікувань, обумовлює готовність жінок до материнства навіть в часи війни? Щоб відповісти на це питання, потрібно звернутися до іншого підходу, який розглядає материнство не як самоціль, а як вищу духовну цінність.

Замість того, щоб обмежувати материнство лише біосоціальними аспектами, ряд сучасних науковців пропонують розглядати його як складний феномен, який включає духовний, культурний та психосоціальний контексти.

На роботи таких науковців опираються в своїй статті дослідниці

В. Шахрай та С. Ільченко, і приводять наступні трактування поняття материнства:

– як складне соціокультурне утворення, яке лежить в основі будь-якого суспільства (Л. Баркова). З цієї точки зору, сприйняття материнства виключно як біосоціального феномену значно спрощує погляд на нього, тому варто розглядати материнство як тріаду сакрального (духовного), біологічного і соціального;

– як життєтворче поняття та цілісний феномен, що поєднує різні складові: «материнство духовне», «материнство душевне», «материнство тілесне» (Н. Рудова);

– як одна з фундаментальних та найбільш значущих цінностей людини, в той час, як сучасне суспільство втрачає смислову глибину розуміння та прийняття феномену материнства як цінності (О. Шамарина);

– як психосоціальний феномен, що розглядається з двох головних позицій: материнство як забезпечення умов для розвитку дитини та материнство як частина особистісної сфери жінки (О. Кононенко);

– як соціокультурне явище, специфічний механізм трансляції культури та найвища моральна цінність, механізм фізичного та соціального відтворення людини та джерело психологічного благополуччя, форма реалізації особистості та важливий період її життя (В. Раміх).

Ці різні підходи дозволяють глибше зрозуміти значення материнства як цілісного явища, що включає також ціннісний, духовний компонент. (Шахрай & Ільченко, 2022).

Важливо додати, що материнство також є соціально-психологічним феноменом, який формується через поєднання чуттєвих і раціональних компонентів психіки людини, емоційних переживань, знань, уявлень і переконань щодо себе в ролі матері, що проявляються у всіх аспектах поведінки, пов'язаних з материнством (Сіренко, 2013).

Отже, розглядаючи материнство через призму духовних та культурних

цінностей, ми можемо глибше зрозуміти, як цей феномен взаємодіє з соціальними очікуваннями та біологічними інстинктами. Як пише в своїй статті О. Васильченко, через призму культурно-історичного підходу репродуктивну поведінку особистості можна розглядати як психологічну форму, що розвивається протягом життя, яка має властивості вищої психічної функції, відзначається ієрархічною структурою, соціальною детермінацією формування, знаково-символічним посередництвом і здатністю до довільного регулювання (Васильченко, 2010).

Таким чином, на основі аналізу наукової літератури можна зробити висновок, що материнство варто трактувати як біологічний, соціальний, культурний та духовний феномен, і лише в такому розрізі варто розглядати структуру готовності до материнства та чинники, які обумовлюють її формування в різних життєвих обставинах. Ціннісне ставлення до материнства є фактором, який може як духовно і морально покращувати наше суспільство, так і забезпечувати належне виконання жінками материнської ролі, запобігаючи девіантному материнству.

Ми погоджуємось з думкою В. Шахрай та С. Ільченко про те, що ціннісне ставлення до материнства можна визначити як особистісне утворення, в основі якого лежить сприйняття материнства як явища важливої особистісної значимості. Дослідниці пишуть, що ціннісне ставлення жінки до материнства виражається в її усвідомленні суспільної та особистої важливості цієї ролі, у прагненні бути відповідальною матір'ю, яка забезпечує догляд і виховання дитини, а також у розвитку необхідних для цього навичок і знань (Шахрай & Ільченко, 2022).

На нашу думку, вивчення феномену материнства через призму ціннісного ставлення до нього тісно пов'язане із дослідженням багатьох аспектів готовності до материнства, особливо – в часі війни. В

українській науковій літературі також зустрічаємо різні визначення поняття «готовності до материнства» та її структурних компонентів.

Так, дослідниця Л. Яценко трактує готовність до материнства як психологічний феномен, який поєднує в собі сукупність соціальних та індивідуальних характеристик людини, сприяючи усвідомленню власної відповідальності за дитину та її емоційному прийняттю на основі інтеріоризації (через власний досвід) певної зовнішньої моделі батьківства, що забезпечує ефективне виконання ролей батька та матері (Яценко, 2013).

За поглядами О. Проскурняк, готовність до материнства є комплексною особистісною системою жінки, яка включає наступні компоненти: мотиваційно-ціннісний (мотиваційна структура з акцентом на конструктивних мотивах і усвідомленні материнства як екзистенційної цінності), когнітивний (необхідні знання про материнство, догляд за дитиною, виховання, а також правові й економічні основи сім'ї), афективно-регулятивний (емпатійність, здатність до рефлексії та саморегуляції), та поведінковий (практичне налаштування на реалізацію функції материнства) складові (Проскурняк, 2010).

В своєму дисертаційному дослідженні український науковець С. Красін згадує концепт структури готовності до материнства за Р. Овчаровою, згідно якого готовність жінки до материнства складається з трьох блоків: потребнісно-емоційного (відчуття потреби в народженні дитини, контактів з нею, охорони та піклування про неї), операційного (операції догляду, охорони та спілкування з дитиною, які мають не лише інструментальний, а й емоційний зміст), і ціннісно-смиислового (ставлення до дитини як до важливої цінності, що відображає домінуючу модель материнсько-дитячих відносин та культурний варіант цінності материнства, пов'язану з рефлексією жінки

своїх переживань під час виконання материнських функцій) (Красін, 2020).

За Н. Яремчук, структура психологічної готовності молодої жінки до материнства складається з ціннісно-мотиваційного компоненту (цінності та мотивація до народження дитини), інформаційно-пізнавального (знання про вагітність та виховання дитини), комунікативного (здатність до встановлення та підтримки добрих стосунків з дитиною, організації спілкування з нею загалом), емпатійного (здатність до співпереживання та розуміння почуттів дитини) та афективно-регулятивного (навички регуляції емоцій для забезпечення позитивного психологічного середовища для дитини) (Яремчук, 2010).

С. Канюка вважає, що готовність жінки до материнства поєднує її базові фізіологічні інстинкти та особистісні новоутворення, які формуються і змінюються протягом життя під впливом різних соціальних, культурних і ціннісних чинників. Науковиця пропонує власну, на нашу думку, найбільш повну концепцію структури готовності до материнства, що включає такі компоненти: психофізіологічний (базова потреба в продовженні роду та фізична зрілість для народження дитини); мотиваційно-ціннісний (мотиви народження дитини, розвиток сім'ї, гуманістичні цінності, мотивація материнської поведінки, усвідомлення цінності материнства); когнітивний (уявлення жінки про себе як матір, розуміння суті материнства, креативність, відповідальність, гнучкість мислення); емоційний (емпатія, емоційна саморегуляція, самоставлення); поведінковий (позитивна модель поведінки з іншими і дитиною, зрілість комунікативної сфери, безконфліктна комунікація, тактовність); інформаційно-прикладний (знання про вагітність, народження, виховання дитини, способи дій, уміння долати негативні емоції та підтримувати позитивні) (Канюка, 2018).

Як показують психологічні дослідження готовності до материнства, цінності є важливим елементом його структури. В той же час, саме сприйняття феномену материнства як вищої духовної цінності має на увазі, що в основі всіх компонентів готовності є саме ціннісні орієнтації особистості.

В цьому контексті важливо розмежувати поняття цінностей, мотивів та цілей, які мають суттєві відмінності. Цінності є глибокими переконаннями, що визначають, яким є бажаний образ людини і як вона прагне жити. Мотиви пояснюють, чому особа прагне до досягнення певних цілей, а цілі зосереджуються на конкретних результатах або досягненнях. Це означає, що цінності визначають "тип людини", якою особа хоче бути, тоді як мотиви і цілі – це шляхи до цієї мети (Eccles & Wigfield, 2002; Kasser, 2016).

Така точка зору висвітлює і підтверджує думку, що готовність до материнства під час війни ґрунтується, перш за все, на гуманістичних та альтруїстичних цінностях. Війна, як стресовий чинник, може стати стимулом для жінок зберігати сімейні зв'язки та підтримувати традиції, що мають глибокі корені в нашій культурі та генетичній пам'яті (Сингаївська & Страмоусова, 2024). У цей складний період прагнення до стабільності, любові та продовження роду стає ключовим мотивом для створення сім'ї. Така мотивація заснована на потребі зберегти те, що є важливим для психологічного та культурного благополуччя, зокрема для нащадків, та забезпечити їхнє майбутнє, попри обставини війни.

Висновки. Дослідження психологічного впливу війни на феномен

готовності до материнства показує, що це складне явище потребує комплексного підходу, який поєднує біологічні, соціокультурні та психосоціальні аспекти. Важливим є розуміння готовності до материнства не лише як природної функції, а й як соціокультурного процесу, що визначається культурними та духовними цінностями. В умовах війни ці чинники набувають особливої значущості, оскільки вони здатні суттєво впливати на психологічну стійкість жінок і формувати їх здатність адаптуватися до складних умов.

Готовність до материнства в умовах війни потребує врахування не лише психічного та емоційного стану жінок, а й їхніх ціннісних орієнтацій, які можуть бути трансформовані в залежності від соціокультурних умов і досвіду пережитого стресу. Це відкриває нові можливості для розробки психологічних програм, спрямованих на підтримку жінок у періоди кризових ситуацій, зокрема в умовах війни.

Таким чином, результати дослідження підтверджують важливість подальшого вивчення цього феномену через призму культурних, духовних, соціальних та психологічних аспектів. Це дозволить створити більш точні моделі психологічної готовності до материнства та розробити ефективні стратегії підтримки жінок в умовах криз. Продовження наукових досліджень в цьому напрямку сприятиме розвитку нових теоретичних концепцій і практичних методик, які можуть бути використані в соціальних і психологічних науках для поліпшення адаптації жінок до екстремальних життєвих ситуацій.

Література:

1. Васильченко, О. (2010). Теоретико-методологічні засади вивчення психологічної складової репродуктивної поведінки особистості. *Актуальні проблеми психології*, 7(24), 32-40.
URL: http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2010_24/sb24_04.pdf

2. Дегтяренко, Т., & Бурак, М. (2016). Психофізіологічні аспекти феноменології материнства. *Інтегративна антропологія*, (1), 69-73.
URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN

[=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/la_2016_1_16.pdf](#)

3. Канюка, С. (2018). *Формування толерантності жінок як умови їх психологічної готовності до майбутнього материнства*. (Doctoral dissertation, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова).
4. Красін, С. (2020). *Формування готовності до усвідомленого батьківства студентів закладів вищої освіти*. (Doctoral dissertation, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди).
5. Проскурняк, О. (2010). *Психологічна структура та особливості прояву феномену готовності до материнства*. (Doctoral dissertation, Інститут психології ім. ГС Костюка АПН України).
6. Сингаївська, І., & Страмоусова, І. (2024). Чинники життєстійкості жінок під час війни. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 3(75), 231-245.
DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-75-231-245>
6. Сіренко, М. (2013). Концепт материнства як складник педагогічної культури суспільства. *Educational Dimension*, 38, 346-350.
URL: <https://journal.kdpu.edu.ua/ped/article/download/3244/2967>
7. Шахрай, В., & Ільченко, С. (2022). Формування ціннісного ставлення до материнства у дівчат старшого шкільного віку як наукова і виховна

проблема. *Scientific Collection «InterConf»*, 120, 84-93.

- URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/1110>
8. Яремчук, Н. (2010). *Психологічні особливості підготовки молодих жінок до майбутнього материнства*. (Doctoral dissertation, Яремчук Наталія Володимирівна, Київ, 2010. 243 с).
 9. Яценко, Л. (2013). Сутнісні характеристики готовності до відповідального батьківства. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 17 (2), 513-521.
URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Tmpvd_2013_17\(2\)_58.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Tmpvd_2013_17(2)_58.pdf)
 10. Eccles, J., & Wigfield, A. (2002). Motivational beliefs, values, and goals. *Annual review of psychology*, 53(1), 109-132.
URL: <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53.100901.135153>
 11. Kasser, T. (2016). Materialistic values and goals. *Annual review of psychology*, 67(1), 489-514.
URL: <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-122414-033344>